

atgūšanā bija plašsaziņas līdzekļiem – laikrakstiem, to skaitā neapšaubāmi “Padomju Jaunatnei”, radio un televīzijai.

Konferencē piedalījās gan profesionāli vēsturnieki, gan tiesību vēsturnieki, gan Atmosdas laika darbinieki, kuri paši veidoja tā laika notikumus. Tas labi raksturoja šī brīža situāciju, izvērtējot divdesmit gadu senus notikumus. “Vēsturnieki, ķeriet mirkli!” aicināja A. Borovkovs. Neapšaubāmi, daudzi neatkarības atjaunošanas laika dalībnieki vēl šodien ir aktīvi un ir iespējams iegūt informāciju no pirmavota. Tomēr jau konferences gaita un atsevišķu runātāju paustais norādīja, ka vēsturniekiem kritiski jāizvērtē atsevišķu notikumu dažādi traktējumi, dažkārt pat vadoties no šī laika konjunktūras. Tas ir neizbēgami, ņemot vērā nelielo laika distanci, kas mūs šķir no neatkarības atjaunošanas laika.

Neapšaubāmi, šādas konferences iedibina noteiktu historiogrāfisko tradīciju. Baltijas valstis, atjaunojot neatkarību pēc piecdesmit gadu ilgas okupācijas, radīja nebijušu precedentu starptautiskajās tiesībās un nopietnu pārbaudījumu deklarētiem tiesību principiem. Prakse rādīja, ka tā saucamās reālpolitikas dēļ politiķi dažkārt gatavi atteikties no principiem, kurus vārdos ir aizstāvējuši. Konference arī iezīmēja tos uzdevumus, kas veicami pašiem baltiešu vēsturniekiem, – ir jāizvērtē Baltijas loma PSRS sabrukumā, jo ārzemēs nepārprotami nostiprinās viedoklis, ka Baltijas valstis ieguva neatkarību PSRS sabrukuma rezultātā, aizmirstot, ka tieši Baltijas valstu okupācija un varmācīga iekļaušana PSRS sastāvā radīja priekšnosacījumus paša okupanta sabrukumam.

Guntis Zemītis

STARPTAUTISKĀ KONFERENCE “OTRAIS PASAULES KARŠ UN BALTIJAS VALSTIS: STARP NACISTISKO VĀCIJU UN ANTIHITLERISKO KOALĪCIJU”

Atzīmējot 65. gadadienu kopš Otrā pasaules kara noslēguma, 2010. gada 5. maijā Maskavas namā Rīgā notika Neatkarīgo Valstu Sadraudzības (NVS) institūta, Aktuālo vēsturisko pētījumu veicināšanas fonda “Vēsturiskā piemiņa” (abas institūcijas darbojas Krievijā) un Baltijas vēstures un sociāli politisko pētījumu centra rīkotā konference, kurā piedalījās virkne Krievijas un Latvijas vēsturnieku un politologu. Konference spilgti parādīja, ka Otrā pasaules kara vēstures problemātika joprojām ir un vēl ilgi paliks ļoti politizēta tēma, Krievijas vēsturnieku absolūtājam vairākumam stingri turoties pie padomju vēstures ideoloģizētajām vai impēriskā garā modernizētām koncepcijām, bet Latvijas vēsturniekiem nesākot nopietnu otrās puses (Krievijas) argumentācijas izvērtēšanu un analīzi. Līdzšinējā prakse, kad abas puses savstarpēji tikai apmainās ar pārmetumiem vēstures falsifikācijā un mitoloģizācijā, skaidri parāda šāda ceļa bezperspektivitāti, zinātniskuma trūkumu un atstāj ārkārtīgi nelabvēlīgu un kaitīgu iespaidu uz Latvijas un Krievijas starpvalstu un tautu savstarpējo attiecību veidošanos un attīstību. Tāpēc vitāli nepieciešams ir

Latvijas (arī pārējo Baltijas valstu) un Krievijas vēsturnieku, politologu un tieszinātnieku dialogs un savstarpējo saskares punktu meklējumi. Gribas cerēt, ka šī konference kļūva par vienu no šādas virzības aizsākumiem.

Iepriecinoši un cerīgi bija tas, ka jau konferences atklāšanā īpaši NVS institūta direktora vietnieka Vladimira Jegorova (Krievija) un fonda "Vēsturiskā piemiņa" direktora Aleksandra Djukova (Krievija) apsveikuma uzrunās izskanēja aicinājumi uz dialogu un pat savstarpējiem kompromisiem. Turklāt īpaši uzteicama un demokrātiska bija Viktora Guščina pieeja saviem konferences vadītāja pienākumiem, dodot iespēju pēc katra referāta nolasīšanas izvērsties patiesi plašai domu apmaiņai.

Pirmais savu referātu "Par Baltijas pievienošanas PSRS pagājušā gadsimta 40. gados problēmas izpēti metodoloģiju" nolasīja politoloģijas doktors, NVS institūta Baltijas nodaļas vadītājs Mihails Aleksandrovš. Referents koncentrētā veidā puda pašlaik Krievijā valdošo viedokli, ka Baltijas valstu pievienošana PSRS neesot pārkāpusi nekādas tā laika starptautiskās tiesību normas, bet okupācija esot bijusi toreiz vispārpieņemta lielvalstu politiskā prakse (gan nebilstot ne vārda, ka, piemēram, Irānas okupācija nepārauga aneksijā). Īsti staļiniskā garā izskanēja apgalvojums, ka Baltijas pievienošana Padomju Savienībai bija vajadzīga, lai šeit likvidētu "pronacistisko piekto kolonnu", tādējādi pilnībā attaisnojot staļiniskā režīma veiktās masu deportācijas. Vienlaikus nevar nepiekrīst M. Aleksandrova teiktajam, ka atšķirībā no nacistiskās Vācijas, kura Latviju un pārējās Baltijas valstis pārvērta par ģenerālapgabaliem Ostlandes reihskomisariātā, PSRS tomēr saglabāja šo zemju autonomos veidojumus padomju republiku formā un nekāda Baltijas valstu neatkarības atjaunošana nacistiskās Vācijas uzvaras gadījumā, visticamāk, nebūtu bijusi iespējama.

Zinātniski spēcīgi argumentēts bija vēstures doktora, biznesa augstskolas "Turība" asociētā profesora Valda Blūzmas referāts "Padomju-Latvijas attiecību juridiskie aspekti 1939.-1940. gadā". Referents sniedza ļoti rūpīgu PSRS un Latvijas 1939. gada 5. oktobra savstarpējās palīdzības pakta juridisko izvērtējumu, norādot, ka šis līgums pat vēl tagad uzskatāms par abpusēji atzītu, jo nedz Latvija, nedz Krievija nav pasludinājušas to par spēkā neesošu vai nelikumīgu (gan jāpiebilst, ka PSRS 1940. gadā šo līgumu visrupjākajā veidā pārkāpa). 1940. gada 16. jūnija PSRS ultimātu un padomju karaspēka ienākšanu Latvijā referents vērtēja no juridiskā viedokļa kā garantijas okupācijas iezīmes saturoša 1939. gada 5. oktobra līguma izpildes nodrošināšanai. Vietā ir referātā paustā atziņa, ka no formāli juridiskā viedokļa līdz 1940. gada 21. jūlijam Rietumu lielvalstis uz Latvijā notiekošo varēja raudzīties un arī raudzījās ar izpratni, jo Latvijas Republika turpināja pastāvēt, vienīgi ar valdības ziņu un piekrišanu tajā bija ienācis kaimiņvalsts karaspēks. Taču no 1940. gada 21. jūlija, kad sākās Latvijas pievienošanas process PSRS, situācija mainījās. V. Blūzma pamatoti secināja, ka PSRS rīcību par leģitīmu varētu uzskatīt tikai tad, ja tiktu ievērots 1939. gada 5. oktobra līgums un saglabāta Latvijas Republika.

LU Latvijas vēstures institūta pētnieks vēstures doktors Edvīns Evarts savā referātā analizēja Latviešu zemes pašpārvaldes izveidošanu un dar-

bību nacistiskās Vācijas okupācijas laikā, argumentēti atspēkojot dažādos mītus, ka nacistu ieceltie vietējie ģenerāldirektori bijuši apveltīti ar kādu reālu varu un iespēju ietekmēt okupantu politiku. Par šo pašu tēmu bija pieteikts arī vēsturnieka Aleksandra Gurina (Latvija) referāts, taču faktiski referents aprobežojās ar atsevišķu Latviešu SS leģiona virsnieku Rūdolfa Bangerska un Artura Silgaila iepriekšējās biogrāfijas faktu aplūkošanu.

Faktoloģiski bagāts bija A. Djukova referāts, kurā nacistu kolaboracionistiem no PSRS pilsoņu vidus laika posmā no 1944. līdz 1947. gadam. Jāatzīst, ka referents pamatoti ar konkrētiem faktiem pierādīja, ka padomju režīma represīvā politika pret sadarbībā ar nacistiem apsūdzētajiem baltiešiem bija daudz uzmanīgāka un maigāka nekā pret citu padomju republiku iedzīvotājiem. Vienīgās iebildes izsauca referātā minētie represēto skaitliskie dati, kuri, šķiet, samazināti, neietverot kaut vai "SMERŠ" represīvo darbību Baltijā. Tāpat jāpiebilst, ka baltieši nebija juridiski atzīstami par padomju pilsoņiem un nenesa atbildību PSRS likumu priekšā, bet tas nekādi nenozīmē, ka noziegumus pret cilvēci nacistu varas laikā pastrādājušās personas šī fakta dēļ būtu uzskatāmas par nevainīgām.

Tam, kāda nākotne nacistiskās Vācijas uzvaras un plāna "Ost" īstenošanas gadījumā būtu gaidījusi Baltijas tautas, savu referātu veltīja politisko zinātņu doktors Krievijas Federācijas Ārlietu ministrijas Diplomātiskās akadēmijas profesors Vladimirs Štoļs. Referents analizēja plāna "Ost" avotpētnieciskos aspektus, jo galvenā šī nacistu dokumentu kompleksa autentiskā daļa ir pazudusi un restaurēta pēc piezīmēm.

Fonda "Vēsturiskā piemiņa" izpētes programmu vadītājs Vladimirs Simindejs savā referātā aplūkoja jautājumu, kā, viņaprāt, Otrā pasaules kara vēsture tiek mācīta Latvijas skolās, pārmetot skolu mācību grāmatu veidotājiem Latvijas vēstures falsifikācijas, holokausta nepietiekamu atspoguļojumu, rusofobijas ieaudzināšanu latviešu bērnos. Attiecībā uz holokausta noklusēšanu referenta argumenti ir noraidāmi pilnībā, ko jau tūlīt pēc referāta nolasišanas pārliecinoši un uzskatāmi ar konkrētu mācību grāmatu rokās izdarīja vēsturnieks E. Everts. Runājot par atsevišķu Otrā pasaules kara vēstures problēmu, īpaši Latviešu SS leģiona jautājumu interpretāciju skolās un arī Latvijas sabiedrībā, tad te tiešām vēl aizvien ir sastopami vēsturiskajai patiesībai neatbilstoši apgalvojumi, ka leģions cīnījies par Latvijas brīvību. Tāpat, pat atsevišķu vēsturnieku darbos, jūtama tendence nacistisko okupāciju iztēlot par latviešiem labvēlīgāku nekā padomju okupācija, lai gan abi okupācijas režīmi Latvijai un latviešu tautai patiesībā bija vienlīdz naidīgi. Diemžēl Latvijā atrodami arī rusofobijas izpausmju fakti. Arī mums, vēsturniekiem, vajadzētu tomēr padomāt, pirms viegļu roku rakstām vai runājam par "krievu okupāciju", nevis padomju okupāciju atbilstoši vēsturiskai un tiesiskai patiesībai. Mēs noteikti atradīsim daudzus saskares punktus un pat vienprātību, ja gan Krievijas, gan Latvijas vēsturnieki drausmīgās Otrā pasaules kara laika norises pētīs no vispārcilvēciskām pozīcijām, kuras neaizēnos ne impēriska nostalgija, ne vēsturiskās pārestības sakņots paštaisnums.

Arturs Žvinklis